COLECȚIA „POVESTIRI ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE”

441

441

AMBROSE BIERCE

Stăpînul lui Moxon

ION HOBANA

Șahul, automatul și anticipația

PAUL MIRONESCU

Adevăruri aproximative

EMANUEL REICHER

Cronică (en passant fantastică) a șahului (XVIII)

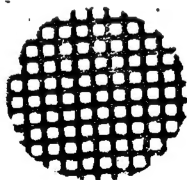
Redactor literar: ADRIAN ROGOZ
Coperta-desen: NICU RUSSU
Portrete: ALEXANDRU DIACONU
Prezentarea grafică: ARCADIE DANELIUC

Cititorii din străinătate pot face abonamente adresîndu-se întreprinderii **„ROMPRESFILATELIA"** — Serviciul import-export presă —, București, Calea Griviței nr. 64-66. P.O.B. 2001.

Colecția **„POVESTIRI ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE"**
editată de revista

Știința și Tehnica

Anul XIX
1 aprilie 1973

Stăpînul lui Moxon

de AMBROSE BIERCE

— Vorbești serios? Crezi, într-adevăr, că o mașină poate gîndi?

N-am primit un răspuns imediat; Moxon părea absorbit de cărbunii din vatră, atingîndu-i dibaci cu vătraiul ici și colo, pînă reacționară la atenția sa cu o dogoare mai vie. De cîteva săptămîni observam la el un obicei tot mai accentuat de a întîrzia să răspundă chiar și la cea mai banală dintre întrebări. Totuși avea aerul mai mult preocupat decît reținut; s-ar fi spus că se gîndește mereu la ceva.

— Ce este o mașină? Cuvîntul a fost definit în mai multe feluri. Iată o definiție dintr-un dicționar foarte răspîndit: „Orice instrument sau organizare se aplică și face să funcționeze o forță sau produce un efect urmărit". Bun — atunci omul nu-i o mașină? Și-o să admiți că el gîndește — sau gîndește că gîndește.

— Dacă dorești să nu-mi răspunzi la întrebare, am zis cam iritat, mai bine recunoaște-o pe șleau! Pentru că tot ce-ai spus a fost numai ca să te eschivezi. Știi foarte bine că atunci cînd vorbesc de „mașină" nu mă refer la om, ci la un obiect alcătuit și stăpînit de om.

— Cînd acel obiect nu-l stăpînește el pe om, făcu Moxon ridicîndu-se brusc și privind afară pe-o fereastră, prin care nu se vedea nimic în întunericul unei nopți prevestitoare de furtună. O clipă mai tîrziu se întoarse spre mine și spuse zîmbind: Iartă-mă, nu mă gîndeam deloc să mă eschivez. Am invocat dicționarul ca pe o inconștientă mărturie despre om, o mărturie sugestivă și avînd pentru discuția noastră o anumită valoare. Pot destul de ușor să dau

* În colecția noastră au mai apărut două povestiri scrise de Ambrose Bierce: „Fiara nevăzută" *(nr. 419)* și „Omul și șarpele" *(nr. 420)*.

un răspuns direct întrebării ce mi-ai pus-o ; cred, într-adevăr, că o mașină gîndește la lucrarea pe care o face.

Răspunsul era, desigur, destul de direct. Nu-mi era însă foarte plăcut — pentru că tindea să confirme o tristă bănuială : că stăruința pe care Moxon o închinase studiului și muncii în atelierul său mecanic nu-i priise. Știam, de pildă, că suferea de insomnie, și acesta nu-i un neajuns neglijabil. Oare îi atinsese judecata ? Răspunsul său la întrebarea mea mi s-a părut, în clipa aceea, să dovedească limpede că așa era ; acum aș gîndi, poate, altfel despre asta. Pe atunci eram mai tînăr, și printre bunurile ce nu-s refuzate tinereții este și ignoranța. Incitat la controversă de acest mare stimulent, am spus :

— Și cu ce, mă rog, gîndește mașina — în lipsa unui creier ?

Răspunsul, care veni cu mai puțină întîrziere ca de obicei, luă forma favorită lui Moxon de contrainterogare :

— Cu ce gîndește o plantă în lipsa unui creier ?

— A, va-să-zică și plantele fac parte din clasa filozofilor ! Mi-ar plăcea să cunosc cîteva dintre concluziile lor ; premisele le poți omite.

— Poate că ai putea să deduci convingerile lor din ceea ce înfăptuiesc, răspunse el aparent neatins de ironia mea neroadă. Am să te cruț de amănuntele exemplelor familiare — ale mimozei senzitive, ale florilor insectivore și ale acelora ce-și apleacă staminele și-și presară polenul asupra albinei ce intră spre a putea fertiliza perechile lor îndepărtate. Dar consideră următorul fapt : într-un loc deschis din grădina mea am sădit o viță cățărătoare. Cînd abia mijise la suprafață, am înfipt un par în pămînt, la o distanță de un yard. Vița s-a îndreptat îndată într-acolo, dar cînd era pe cale să ajungă am schimbat locul parului cu cîteva picioare. Vița și-a schimbat imediat direcția, făcînd un unghi ascuțit și a pornit iar către par. Această manevră a fost repetată de cîteva ori, însă în cele din urmă, de parcă s-ar fi descurajat, vița și-a abandonat urmărirea și, ignorînd alte încercări de a o abate, a călătorit pînă la un copăcel aflat mai departe pe care l-a escaladat. Alt exemplu : rădăcinile de eucalipt se prelungesc într-un chip de necrezut în căutarea umezelii. Un binecunoscut horticultor relatează că o asemenea rădăcină s-a introdus într-o veche țeavă de canalizare, urmîndu-și calea prin ea pînă la întrerupere, unde

o secțiune din țeavă fusese înlăturată pentru a face loc unui zid de piatră ce se clădise de-a curmezișul direcției ei. Rădăcina a părăsit țeava și a urmat peretele pînă a dat de o gaură, unde se desprinsese o piatră. S-a tîrît prin ea și, urmînd cealaltă parte a zidului pînă a ajuns înapoi la țeavă, a intrat în partea neexplorată și și-a reluat călătoria.

— Ei și! Ce vor să însemne toate acestea?

— Se poate să nu-ți dai seama ce înseamnă? Arată că plantele sînt conștiente. Dovedește că ele gîndesc.

— Chiar dacă ar fi așa, care-i concluzia? Noi vorbeam nu de plante, ci de mașini. Ele pot fi compuse în parte din lemn sau în întregime din metal. Este gîndirea și un atribut al regnului mineral?

— Cum altfel poți explica, de exemplu, fenomenele cristalizării?

— Nu le explic.

— Pentru că n-ai putea-o face fără să afirmi ceea ce dorești să negi, și anume: cooperarea inteligentă între elementele constitutive ale cristalelor. Cînd soldații alcătuiesc linii sau fac gropi pătrate numești asta raționament. Cînd gîștele sălbatice, în zbor, iau forma literei V spui instinct. Cînd atomii omogeni ai unui mineral, mișcîndu-se liber în soluție, se orînduiesc de la sine în forme matematic perfecte, sau cînd particulele de umezeală înghețată se organizează în formele simetrice și frumoase ale fulgilor de zăpadă, n-ai nimic de spus. Nici măcar n-ai inventat un nume cu care să-ți ascunzi eroica lipsă de raționament *.

Vorbea cu o neobișnuită animație și seriozitate. Cînd s-a oprit, am auzit într-o încăpere alăturată, pe care o

---

* În ultima vreme, o serie de gînditori și oameni de știință înclină spre ideea că informația ar constitui al treilea aspect al materiei, alături de substanță și de energie. Despre problematica acestei triade pot fi găsite date interesante în lucrarea lui Victor Săhleanu „Știința și filozofia informației“, Editura politică, București, 1972. În lumina acestei ipoteze, „ciudățeniile“ observate de A. Bierce și-ar găsi o explicație plauzibilă și fizică: la fiecare nivel al dezvoltării materiei, cele trei componente ale triadei se află într-un stadiu corespunzător, astfel încît viața și gîndirea reprezintă etape *calitativ diferite* ale dezvoltării substanței, a energiei și a informației; chiar dacă asemenea „memoriei“ cristalelor și instinctului, gîndirea ar ține de aspectul informațional al materiei, primele două nu pot fi identificate cu gîndirea, după cum nici mișcarea electronilor în atom sau agitația browneană nu pot fi considerate drept viață. Unul dintre avantajele concepției despre triadă este acela că lămurește cauzele erorii săvîrșite de hilozoism, acea teorie filozofică conform căreia viața și gîndirea ar fi proprii tuturor lucrurilor din natură (*A. R.*).

știam drept „atelierul mecanic" al lui Moxon, și unde nimeni afară de dînsul n-avea voie să intre, un bufnet ciudat, de parcă cineva ar fi bătut cu palma goală într-o masă. Moxon auzi și el în aceeași clipă și, vizibil agitat, se ridică și trecu în încăperea de unde venise zgomotul. Mi s-a părut bizar că mai era cineva acolo, și interesul ce-l purtam prietenului meu — amestecat, fără îndoială, cu un pic de nejustificată curiozitate — m-a făcut să ascult atent, deși, sînt bucuros s-o spun, nu prin gaura cheii. Răzbeau zgomote confuze ca ale unei lupte sau ale unei îmbrînceli; se cutremura podeaua. O nelămurit percepută gîfîială și o șoaptă răgușită: „Blestematule!" Apoi se făcu tăcere și, curînd, reapăru Moxon și spuse cu un zîmbet cam necăjit:

— Iartă-mă că te-am lăsat așa brusc. Am acolo un aparat care s-a cam dereglat și mă supără rău.

Fixîndu-mi cu stăruință privirea asupra obrazului său stîng, străbătut de patru julituri paralele care sîngerau, am spus:

— Cum a făcut de și-a ascuțit ghearele?

Aș fi putut să mă abțin de la această glumă; Moxon nu-i dădu nici o atenție, ci, așezîndu-se din nou în scaunul pe care-l părăsise, își reluă monologul de parcă n-ar fi intervenit nimic:

— Fără îndoială că nu ești de partea acelora (inutil să-i numesc unui om ce-a citit atîta ca dumneata) care susțin că orice materie este sensibilă, că orice atom este o ființă vie, simțitoare. Eu însă da. Nu există materie moartă, inertă; întreaga substanță e vie, pătrunsă de forță reală și potențială; toată este sensibilă la aceleași forțe din ambianța ei și susceptibilă de a se contamina de altele superioare și mai subtile cu care poate fi adusă în relații, ca, de pildă, ale omului, cînd o preface, modelînd-o, într-un instrument al voinței sale. Ea absoarbe ceva din inteligența și scopurile lui — cu atît mai mult cu cît este mai complexă mașina rezultată și lucrarea pe care o îndeplinește. Îți mai amintești întîmplător de definiția pe care Herbert Spencer a dat-o „Vieții"? Eu am citit-o acum

treizeci de ani. Se poate ca el s-o fi schimbat mai tîrziu — nu știu — dar, în tot acest timp, n-am putut imagina un singur cuvînt al acestei definiții, care ar putea fi schimbat, sau adăugit, sau înlăturat cu folos. Mi se pare nu numai cea mai bună, ci și singura posibilă: „Viața —, spune el — e o combinație definită de schimburi eterogene, atît simultane cît și succesive, în corespondență cu coexistențe și secvențe externe".

— Asta definește fenomenul, am spus eu, dar nu dă nici o sugestie despre cauza lui.

— E tot ce poate definiția, mi-a răspuns Moxon. După cum relevă Mill, nu știm nimic despre cauză decît ca antecedent, nimic despre efect decît ca o consecință. În anumite fenomene unul nu survine niciodată fără celălalt, care este diferit: pe cel dintîi, în ordine cronologică, îl numim cauză, pe al doilea — efect. Cineva care a văzut de mai multe ori un iepure urmărit de un cîine și n-a văzut niciodată iepuri și cîini în alt fel, ar lua iepurele drept cauza cîinelui. Dar, adăugă el rîzînd destul de firesc, mă tem că iepurele meu mă duce departe de urma vînatului pe care-mi propusesem să-l urmăresc: mă dedau vînătorii de dragul ei. Ceea ce te rog să observi este că, în definiția lui Herbert Spencer relativă la viață, este inclusă și activitatea unei mașini, în această definiție nu există nimic care să nu-i fie aplicabil. După acest cel mai pătrunzător dintre observatori și cel mai profund dintre gînditori, dacă un om este în viață în răstimpul perioadei sale de activitate la fel este și o mașină cît timp este în funcțiune. Ca inventator și constructor de mașini, eu știu că aceasta-i adevărat.*

Moxon rămase tăcut timp îndelungat, privind absent spre flăcările focului. Se făcea tîrziu și gîndeam că ar fi timpul să plec, dar, nu știu cum, parcă nu-mi plăcea

* Este limpede că Moxon, urmîndu-i pe Spencer și Mill, acești doi renumiți promotori ai pozitivismului englez, ajunge la concluzii hilozoiste, care, astăzi, din punct de vedere științific, sînt cu totul inconsistente și nu-și mai păstrează decît rezonanța lor lirică (unul dintre cele mai fecunde filoane ale poeziei îl constituie hilozoismul, panteismul). Trebuie totuși să remarcăm sagacitatea lui Bierce care, cu o jumătate de secol înainte de explozia informațională produsă de apariția ciberneticii, a intuit înrudirea ascunsă dintre inteligența omului și aceea a mașinii automate. Este vorba însă numai de o intuiție, deoarece temeiurile obiective ale acestei înrudiri Bierce nu le-a întrevăzut. (A. R.).

ideea de a-l lăsa în acea casă izolată absolut singur, în afară de prezența unui personaj despre care presupunerile mele puteau deduce doar că era neamical, poate chiar primejdios. Aplecîndu-mă spre Moxon și privindu-l cu gravitate în ochi, pe cînd arătam cu mîna spre ușa atelierului său, l-am întrebat :

— Moxon, pe cine ai acolo ?

Fui oarecum surprins cînd el rise degajat și răspunse fără șovăială :

— Nu e nimeni. Incidentul la care te gîndești l-am pricinuit eu : am făcut prostia să las o mașină în acțiune, fără să aibă asupra a ce acționa — în timp ce întreprinsesem sarcina interminabilă de a te lămuri. Știi cumva din întîmplare că ritmul *creează* conștiința ?

— A, să le ia naiba pe amîndouă ! am răspuns, ridicîndu-mă și luîndu-mi paltonul. Acum o să-ți spun „noapte bună" și sper că mașina pe care ai avut imprudența s-o lași în funcțiune va purta mănuși rîndul viitor cînd o să găsești necesar s-o oprești.

Fără să mai stau să văd efectul observației mele ironice, părăsii casa.

Ploua, și întunericul era intens. Dincolo de muchea unui deal spre care mergeam pe bîjbîite de-a lungul unor trotuare improvizate din scînduri și prin străzi noroioase, nepavate, vedeam reflectîndu-se pe cer luminile orașului, dar înapoia mea nu era vizibilă decît o singură fereastră a casei lui Moxon. Strălucirea ei mi se păru să aibă un înțeles misterios, de profeție fatală. Știam că era o fereastră neperdeluită din „atelierul mecanic" al prietenului meu, și nu prea mă îndoiam că-și reluase studiile pe care le întrerupsese ca să mă instruiască pe mine în conștiința mașinilor și în paternitatea ritmului. Bizare și nițel comice cum îmi păreau pe atunci convingerile lui, nu puteam totuși să mă dezbăr pe de-a-ntregul de sentimentul că ele se găseau într-o oarecare tragică legătură cu viața pe care o ducea și cu caracterul său, poate chiar și cu destinul ce-i era hărăzit — deși nu mai nutream convingerea că erau fanteziile unei minți dereglate. Orice-ai fi crezut despre părerile lui, expunerea lor era prea logică încît s-o poți lua drept aiu-

reală. Iarăși și iarăși îmi reveneau ultimile-i cuvinte: „Ritmul creează conștiința". Precară și succintă cum era, găseam acum această afirmație infinit de ademenitoare. Își lărgea mereu înțelesul și-și adîncea mereu implicațiile. Conștiința fiind produsul ritmului, ar însemna că toate cele existente sînt, într-adevăr, conștiente, pentru că toate au mișcare, și orice mișcare este ritmică. Mă întrebam dacă Moxon cunoștea semnificația și amploarea ideii sale, consecințele pe care le-ar fi putut avea importanta lui realizare sau ajunsese la credința lui filozofică pe calea sinuoasă și nesigură a observației? *

Această credință era atunci nouă pentru mine și toată expunerea lui Moxon nu reușise să mă convertească; dar acum mi se părea că se răspîndește în juru-mi o intensă lumină revelatoare și acolo, afară, în vijelie și întuneric, am trăit ceea ce Lewes numește: „infinita varietate și emoție febrilă a gîndirii filozofice". Exultam într-un sentiment nou al cunoașterii, într-un nou orgoliu al rațiunii. Parcă abia mai călcam cu picioarele pe pămînt, parcă mă înălțau și mă purtau prin văzduh niște aripi nevăzute.

Cedînd unui impuls de a căuta lămurire și mai deplină pe lîngă cel pe care acum îl recunoșteam drept maestru și călăuză, mă întorsesem inconștient din drum și, aproape mai înainte de a-mi da seama ce făcusem, mă găseam iarăși în fața ușii lui Moxon. Eram muiat de ploaie, dar asta nu mă deranja. Nefiind în stare, în surescitarea mea, să găsesc soneria, încercai instinctiv mînerul clanței. Ușa cedă, intrai și urcai scările către odaia pe care atît de recent o părăsisem. Era cufundată în întuneric și tăcere; Moxon, după cum bănuisem, se găsea în încăperea alăturată, în „atelierul mecanic". Bîjbîind de-a lungul peretelui, găsii ușa de comunicare, bătui tare, de mai multe ori, dar nu primii răspuns; am socotit că de vină este tumultul de afară, căci vîntul sufla cu tărie și zvîrlea ploaia în trîmbe spre pereții subțiri. Răpăitul pe acoperișul de șin-

* Această „teorie" despre ritmul care creează conștiința, ignorînd deosebirile calitative între fenomene, existența unor nivele în evoluția diferitelor forme de mișcare a materiei, ajunge din nou la o concluzie hilozoistă, la ideea că „toate cele existente sînt conștiente". Sofismul constă în confundarea părții cu întregul (A. R.).

drilă de deasupra încăperii neplafonate era puternic și necontenit.

Niciodată nu fusesem poftit să intru în „atelierul mecanic" ; de fapt, mi se refuzase accesul, ca și tuturor celorlalți, cu excepția unui singur om, un iscusit lucrător în metal, despre care nu știa nimeni nimic altceva decît că-l chema Haley și că avea obiceiul să tacă. Dar, în exaltarea spiritului meu, uitai și de discreție, și de cuviință și deschisei ușa. Ceea ce văzui mi-a alungat îndată orice speculație filozofică.

Moxon ședea cu fața la mine de cealaltă parte a unei măsuțe pe care se afla o lumînare care, singură, lumina odaia. În fața lui, cu spatele spre mine, ședea un alt personaj. Pe masă, între ei era o tablă de șah ; cei doi jucau. Mă pricepeam prea puțin la șah, dar cum nu se mai găseau pe tablă decît cîteva piese, era evident că jocul se îndrepta spre sfîrșit. Moxon arăta un interes intens — nu atît, după cum mi se păru, pentru joc, cît pentru adversarul său, asupra căruia ațintea o privire atît de stăruitoare, încît, deși mă aflam în linia directă a privirii sale, rămăsei neobservat. Fața îi era fantomatic de palidă, și ochii îi scînteiau ca diamantele. Pe adversarul său nu-l vedeam decît din spate, dar îmi era de-ajuns ; nu doream să-i mai văd fața.

Părea să n-aibă o înălțime mai mare de cinci picioare, cu niște proporții care sugerau pe acelea ale unei gorile — o formidabilă lățime a umerilor, un gît gros, scurt și un cap lat și masiv pe care creștea o claie încîlcită de păr negru, încununat cu un fes stacojiu. O tunică de aceeași culoare, strîns încinsă în talie, ajungea pînă la jețul pe care ședea — pare-se o ladă ; picioarele nu i se vedeau. Antebrațul stîng părea să i se odihnească în poală ; își mișca piesele cu mîna dreaptă, disproporționat de lungă.

Mă dusesem înapoi și stam acum puțin la o parte în cadrul ușii și în umbră. Dacă Moxon s-ar fi uitat mai departe de fața adversarului său n-ar mai fi putut observa acum nimic, decît că ușa era deschisă. Ceva îmi interzicea și să intru, și să mă retrag : o senzație — nu știu de unde-mi venea — că sînt în prezența unei tragedii iminente

și că s-ar putea să fiu de folos prietenului meu dacă rămîn.

Jocul era rapid. Moxon mai că nici nu se uita pe tablă înainte de a-și executa mutările, și ochiului meu neexersat i se părea că el împinge piesa cea mai la îndemînă, mișcările fiindu-i totodată iuți, nervoase și lipsite de precizie. Răspunsul adversarului său, deși egal de prompt la pornire, era făcut cu o deplasare a brațului înceată, uniformă, mecanică și, cum mi se părea mie, cam teatrală, care-mi punea răbdarea la grea încercare. Era în toate astea ceva nepămîntesc și m-am surprins înfiorîndu-mă. E drept că mă pătrunsese ploaia și-mi era frig.

De vreo două, trei ori, după ce mutase o piesă, strania apariție își înclină ușor capul, și de fiece dată observai că Moxon își mișcă regele. Dintr-o dată mi-a dat în gînd că acea făptură trebuie să fie mută. Și apoi că este o mașină: un jucător de șah automat! Pe urmă mi-am amintit că Moxon îmi spusese odată că ar fi inventat un asemenea mecanism, dar nu înțelesesem că fusese și construit. Oare tot ce vorbise despre conștiința și inteligența mașinilor era doar un preludiu la eventuala exhibiție a acestor născociri — un truc pentru a intensifica efectul acțiunii ei mecanice asupra mea, care-i ignorasem secretul?

Frumoasă concluzie ar fi fost asta pentru exaltările mele intelectuale, pentru „nesfîrșita varietate și emoție febrilă a gîndirii filozofice"! Eram pe cale să mă retrag dezgustat, cînd interveni ceva ce-mi reținu atenția. Observai la acea creatură o ridicare din umerii ei mari — de parcă ar fi fost enervată — și atît de natural, atît de perfect omenesc fu acest gest, încît, așa cum vedeam lucrurile, m-a făcut să mă-nfior. Și asta n-a fost totul, căci, un moment mai tîrziu, izbi violent cu pumnul în masă. La acest gest, Moxon păru și mai speriat decît mine; se retrase puțin cu scaunul, de parcă s-ar fi alarmat.

Curînd după asta Moxon, căruia-i venea rîndul să joace, ridică mîna deasupra tablei, se repezi la una dintre piesele sale ca un uliu asupra unei vrăbii și cu exclamația „șah mat!" se sculă repede în picioare și păși îndărătul scaunului său. Automatul rămase neclintit.

Vîntul se mai potolise acum, dar auzeam la intervale tot mai scurte bubuitul și vuietul tunetelor. Între pauzele acestora, devenii deodată conștient de un ușor murmur sau bîzîit, care, ca și tunetele în unele momente, devenea mai puternic și mai distinct. Părea să vină din corpul automatului și, fără vreo posibilă îndoială, era un hîrîit de rotițe. Îmi dădea impresia unui mecanism scăpat de sub reținerea și reglarea unei piese de control — un efect ce apărea atunci cînd opriterul scapă dintr-o roată dințată. Dar, mai înainte de a avea timpul să fac alte presupuneri asupra naturii acestui zgomot, atenția îmi fu captată de straniile mișcări ale automatului însuși. O ușoară, dar continuă convulsie părea să fi pus stăpînire pe el. Trupul și capul îi tremurau ca unui paralitic sau ca unui ins suferind de o criză de malarie, și mișcarea sporea în fiecare minut, pînă cînd, în cele din urmă, întreaga figură fu într-o violentă agitație. Brusc sări în picioare și, cu o mișcare prea rapidă încît ochiul s-o poată urmări, zvîcni peste masă și peste scaun, cu ambele brațe aruncate înainte cît erau de lungi, cu atitudinea cuiva care plonjează în apă. Moxon încercă să sară înapoi pînă unde nu putea fi ajuns, dar era prea tîrziu: văzui mîinile oribilei creaturi strîngîndu-se în jurul gîtului său, iar pe ale lui Moxon înșfăcîndu-i încheieturile pumnilor. Apoi masa fu răsturnată, lumînarea zvîrlită pe jos se stinse și totul rămase cufundat în beznă. Dar larma încăierării era înspăimîntător de limpede și mai îngrozitoare erau sunetele hîrîite, șuierate, pe care omul strangulat le scotea în caznele lui de a răsufla. Călăuzit de infernalul vacarm, am sărit în ajutorul prietenului meu, dar abia făcusem un pas mare în întuneric că întreaga încăpere se aprinse într-o lumină albă, orbitoare, care îmi arse creierul, inima și memoria cu imaginea vie a celor ce se luptau pe podea — Moxon dedesubt, cu gîtul încă în strînsoarea acelor mîini de fier, cu capul forțat înapoi, cu ochii bulbucați, cu gura larg deschisă și limba atîrnîndu-i înafară; și — oribil contrast! — pe fața vopsită a asasinului său, o expresie de gîndire calmă și profundă, ca la soluționarea unei probleme de șah! Atît am observat, apoi totul s-a cufundat în beznă și tăcere.

Trei zile mai tîrziu mi-am redobîndit cunoştinţa într-un spital. Pe cînd amintirea nopţii tragice mi se redeştepta dureros în minte, am recunoscut omul de lîngă mine, pe Haley, lucrătorul de încredere al lui Moxon. Răspunzînd privirii mele, el se apropie zîmbind.

— Spune-mi cum s-a întîmplat, am izbutit să rostesc cu glas stins. Spune-mi totul !

— Desigur... zise el. Aţi fost scos fără cunoştinţă dintr-o casă în flăcări — casa lui Moxon. Nimeni nu ştie cum se face că eraţi acolo. S-ar putea să fie nevoie să daţi unele explicaţii. Şi originea focului e niţel misterioasă. Ideea mea e că a căzut pe casă un trăsnet...

— Şi Moxon ?

— A fost îngropat ieri.. ce-a mai rămas din el.

Se părea că acest personaj reticent putea la ocazii să devină mai comunicativ. Cînd era vorba să dea informaţii înspăimîntătoare unui bolnav se purta destul de afabil. După cîteva momente, de ascuţită suferinţă a cugetului, am îndrăznit să mai pun o întrebare :

— Cine m-a salvat ?

— Păi, dacă vă interesează... eu am fost acela.

— Vă mulţumesc, domnule Haley, să vă răsplătească cerul pentru fapta aceasta. L-aţi salvat de asemenea şi pe acel fermecător produs al dibăciei dumneavoastră, jucătorul de şah automat care l-a ucis pe inventatorul său ?

Omul rămase tăcut vreme îndelungată, evitînd să mă privească. Apoi se întoarse şi spuse cu gravitate :

— Ştiţi asta ?

— O ştiu, am răspuns. Am văzut-o cu ochii mei.

Sînt mulţi ani de atunci. Dacă aş fi întrebat astăzi, aş răspunde cu mai puţină siguranţă.

În româneşte de FRIDA PAPADACHE

Șahul, automatul și anticipația

de ION HOBANA

După știința mea, Stăpînul lui Moxon este cea dintii operă literară care înfățișează un veritabil jucător de șah automat. Aș spune chiar că Bierce și-a conceput povestirea ca o replică la o mistificare celebră. Este vorba despre Jucătorul de șah, construit de Wolfgang von Kempelen în anul 1769 și prezentat cu succes în multe capitale europene, înainte de a traversa oceanul împreună cu noul său proprietar, Johann-Nepomuk Maelzel. În treacăt fie zis, adevăratele titluri de glorie ale celor doi iscusiți mecanici sînt altele: Kempelen a scris un tratat despre „Mecanismul vorbirii omenești" și a realizat o mașină de vorbit, iar Maelzel a inventat metronomul...

Așadar, în anul 1835, Jucătorul de șah ajunsese în Statele Unite, la Richmond. Ca și în turneul său european, el cîștiga aproape toate partidele, după ce Maelzel demonstra că în compartimentele automatului, foarte asemănător celui din povestirea lui Bierce, se aflau doar piese de lemn și de metal. Printre spectatorii asidui se număra tînărul Edgar Allan Poe. La curent cu realizările și perspectivele științei și tehnicii timpului său, el nu accepta ideea că o mașină poate obține astfel de performanțe. Și, după o examinare atentă a tuturor detaliilor exhibiției, a publicat în „Southern Literary Messenger" un articol în care demonta pînă la capăt mecanismul mistificării, demonstrînd că „automatul" ascundea un om.

Argumentele lui Poe dovedesc încă o dată ce minte pătrunzătoare avea acest creator al povestirii polițiste și științifico-fantastice. Făcînd o comparație cu calculele aritmetice și algebrice, el scrie: „Nici o mutare în jocul de șah nu e urmarea necesară a unei anumite alte mutări. Niciodată nu se poate prevedea din poziția pieselor de șah într-un moment al partidei care anume va fi această poziție într-un alt moment viitor (...) În jocul de șah nu există o anumită a doua mutare ce trebuie

să urmeze celei dintii (...) nesiguranța in privința mișcării ce trebuie să urmeze e cu atît mai mare cu cît partida înaintează".

Să-i reproșăm scriitorului că, pornind de la aceste constatări, respinge nu numai ipoteza naturii mecanice a „automatului" lui Kempelen, ci și însăși ideea unei mașini capabile să joace șah? Ar însemna să nesocotim faptul că epoca lui nu-i oferă nici măcar în germen temeiurile unei atitudini mai optimiste. Și totuși, vrînd să sublinieze absurditatea ideii pe care o combate, el ajunge să formuleze o frază cu totul surprinzătoare pentru acel an 1835: „O dată descoperit principiul mulțumită căruia o mașină poate fi în așa fel construită încît să joace o partidă de șah, atunci dezvoltarea aceluiași principiu ar putea să o facă în stare de a cîștiga, iar o și mai mare dezvoltare — să cîștige toate partidele, cu alte cuvinte, să bată la jocul de șah pe orice adversar".

Este o astfel de mașină infailibilă umanoidul construit de Moxon? Putem spune că Bierce a intuit, spre deosebire de Poe, viitorul mașinilor „gînditoare"?

Răspunsul nu ne e foarte la îndemînă. Mai întîi, pentru că descrierea și modul de funcționare ale jucătorului de șah automat, calchiate după acelea ale „autorului" lui Kempelen, situează invenția lui Moxon în același univers al mecanismelor ingenioase, dar nedepășind stadiul premodern. Apoi, pentru că în concepția inventatorului gîndirea caracterizează nu numai omul, ci și plantele și mineralele („cooperarea inteligentă între elementele constituitive ale cristalelor"); cît despre mașini, ele trăiesc cît timp sînt în funcțiune, iar „ritmul creează conștiința".

Desigur, aceste teorii fanteziste n-au nimic de-a face cu soluția problemei, pe care aveau s-o dea electronica și cibernetica. Nu e mai puțin adevărat că jucătorul de șah al lui Bierce inaugurează nesfîrșita serie de roboți umanoizi, care se răzvrătesc împotriva creatorilor lor, în paginile cărților științifico-fantastice. Abandonîndu-l destinului său literar, să vedem cum s-a ajuns în realitate la mașina de jucat șah.

Primul dispozitiv electromecanic, capabil să dea mat cu rege și turn contra rege, a fost construit, la începutul secolului nostru, de Leonardo Torres y Quevedo. Într-o etapă ulterioară, a fost concretizat principiul la care se referea Poe, realizîndu-se dispozitive capabile să dea mat în una, două sau trei mutări, analizînd toate variantele posibile. În sfîrșit, au apărut mașinile de jucat partide întregi, de la deschidere pînă la final. Cum e posibil acest lucru, ținînd seama că o problemă de șah în numai zece mutări, cu numai patru figuri (rege și turn contra rege și turn), necesită trei cvadrilioane de operații?...

O cale urmată cu succes este aceea a cuantificării valorii pieselor, căutîndu-se apoi realizarea unor valori numerice cît mai mari. Să presupunem, de pildă, că regele este evaluat la 10 000 de

puncte, regina la 100, turnul la 50 etc. Se pot atribui valori și unor factori poziționali : o linie deschisă, pioni dublați etc. Prin calcul, mașina determină variante care, după un anumit număr de mutări, oricare ar fi replica adversarului, reprezintă raportul cel mai bun de puncte.

Există și alte soluții. Mașinile pot fi programate astfel incit, asemeni unui jucător în carne și oase, să se concentreze asupra acelei zone a eșichierului și asupra acelor piese care interesează în momentul respectiv. În felul acesta, numărul variantelor de analizat se reduce simțitor. Dealtfel, mașina poate memoriza mii și zeci de mii de partide, putînd deci să-și „amintească" mutarea optimă efectuată într-o situație identică ; iar dacă are de-a face cu o poziție nouă, ea poate să calculeze numai mutările necesare pentru a ajunge într-o poziție memorizată (vezi romanul „Turneul de primăvară" de Horia Matei, publicat în numerele 142—147 ale Colecției).

Cu toate aceste atuuri, cărora trebuie să le adăugăm creșterea continuă a numărului de operații pe secundă, există încă rezerve în ceea ce privește posibilitatea construirii unui jucător de șah cibernetic infailibil. Mihail Botvinnik, fost campion mondial și doctor în științe tehnice, vede că problema trebuie pusă în alt mod : „Poate fi oare construită o mașină care să gîndească tot atît de imperfect ca un jucător de șah, care să greșească la fel ca marii maeștri obișnuiți ?" El se referea, acum cîțiva ani, la perioada în care „va fi necesar să se dispute două campionate mondiale, unul pentru oameni, altul pentru mașini". După cum știți probabil, pînă acum a avut loc doar un meci între calculatoarele sovietice și cele americane, cîștigat de cele dintii.

Așadar, nu există încă o mașină în stare „să bată la jocul de șah pe orice adversar". Va exista vreodată ? În măsura în care — să ierte pasionații nobilei îndeletniciri — totul se reduce în esență la a efectua un calcul cît mai rapid și cît mai cuprinzător, răspunsul nu poate fi decît afirmativ. E adevărat că nici un ordinator nu posedă miliardele de neuroni ai creierului — dar cine poate să spună unde se va opri cibernetica viitorului ? Și-apoi creierul are o altă menire decît aceea de a concura ordinatoarele. El imaginează și creează, de pildă, mașini de jucat șah.

Adevăruri aproximative

de PAUL MIRONESCU *

- Ce-a văzut Sfinxul n-ar putea oare contrazice explicațiile savanților de astăzi.

- Nu-ți proba existența prin înjurăturile de mamă ce ți-au fost adresate.

- Mai des ai ocazia să fii ajutat de cel pe care nu l-ai ajutat.

- Puterea adevărului este de fapt a celui ce-l acceptă.

- Aurul nu se vopsește, pentru că... nu ruginește. Lăudătorii vopsesc în mod inutil aurul.

- „Nu m-ar înspăimînta moartea, dacă aș ști cîți ani va trebui s-o suport", gîndea unul foarte calculat.

- Înjurătura este o apreciere șablon pentru multe situații ; totuși ea nu intră la aforisme.

- Ce dulce miroase oțetul acesta ! zise mușcuța de oțet.

- Gîndurile sînt florile creierului, visurile sînt petalele unor gînduri.

- Dacă există fotbal, pe cînd creierbal ?

- Vulcanii se scutură cînd scuipă.

- Cetina este o frunză inoxidabilă.

- Un șarpe, care era artist la circ, înghițea pepeni ; dar în culise îi dădea afară. Cîte nu fac artiștii fără să le placă !

- — Te voi iubi pînă la moarte ! zise EL.
  — Și asta pe cînd ? îi răspunse EA.

- „Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri", spuse poetul.
  „Trecut-au și șesurile", zise geologul.

---

* Cititorii noștri îl cunosc pe Paul Mironescu din cele cinci povestiri publicate în numerele 297, 321 și 351 ale colecției.

- Ar putea cineva susține că în mormîntul în care zace Napoleon zace chiar Napoleon ?
- Haina e ca și coaja la măr, dar gustul mărului nu-l dă coaja.
- Visătorii sînt niște somnambuli care nu pot merge pe case.
- — Vai, vai, vai ! se plîngea un leneș.
  — Hai, hai, hai ! îi ținea isonul un harnic.
- Obezului ceea ce consumă i se bagă sub piele ; băutorului i se bagă sub... păr.
- Ai vrea să fii în locul prietenului tău și să ai un prieten ca tine ?
- Luneta este un tub care umflă lumina.
- Cleștele are o „mînă de fier".
- Ce agitată caută busola nordul ; dar și cînd îl găsește...
- Mutatul este o despărțire de viața nopților tale.
- Discreția nu este o șoaptă, ci o tăcere.
- Lacrimile spală ochii și de multe ori șterg adevărul.
- Este o mare artă să minți cu frînturi de adevăr.
- „Ce bine ar fi dacă întîi am muri și pe urmă am trăi", zise muribundul.
- Curajul aduce mult, prudența cruță mult.
- Inspirația pentru creier e ca expirația pentru plămîni : amîndouă dau ceva afară !
- Vorba aspră pentru cel care o merită e ca zăpada rece pentru pămînt iarna.
- Nemurirea e cel mai scurt eveniment din viață, de aceea n-o putem simți.
- O inspirație bruscă și de efect este și sughițul.
- Creierul nu se vede prin căciulă, ci prin gură.
- Ce se crede deșteptul deștept, dar ce se crede prostul !
- Oamenii buni sînt mîncați ca pîinea caldă.
- Pila roade oțelul ; „pila" roade dreptatea.
- Orice am vrea să cumpărăm. Numai vremea care trece am vrea s-o vindem.

- E o fericire că sîntem obligaţi să ne măsurăm vîrsta cu anii care s-au dus nu cu cei care ne-au rămas.

- Şurubul este ceva care se întoarce mereu, dar merge tot înainte.

- Şi cîntecele triste sînt plătite bine, dacă sînt cîntate frumos.

- Trebuie să nimereşti şi cantitatea, ca să nimereşti cu adevărat calitatea.

- — Te credeam curajos...
  — Am fost curajos pînă a început să mi se facă frică.

- Cei mai buni medici sînt aceia care ştiu să mulţumească pe bolnav.

- Meteorologii nu au nici o... obligaţie!

- — Pe cine iubeşti mai mult, pe tăticul sau pe mămica?
  — Pe amîndoi la fel.
  — Dar mai mult pe cine?
  — Pe nici unul!

- — De unde ai atîţia bani?
  — Nici eu nu ştiu.
  — Dar dacă vine controlul?
  — Pînă atunci mă lămuresc eu!

- — Ce mult ne iubim!
  — Da?
  — Mda!

- — Pardon!
  — Pardon!
  — Bine, dacă deci recunoaşteţi, îmi retrag scuza.

- Cînd nu vine tonul la telefon, gîndeşte-te la propriile tale întîrzieri sau amînări.

- Prudenţa cere să te gîndeşti la excepţie, nu la regulă.

- E frumoasă puterea gentileţei, dar şi mai frumoasă este gentileţea puterii.

- Destinul nu e orb, e limpede.

- Optimistul speră în ce-i convine, pesimistul crede în ce nu-i convine.

- Soarta este ca o partidă de şah susţinută de doi jucători perfecţi: în fiece clipă nu se poate petrece decît ceea ce trebuia.

- Un om căruia nu-i place să care nu este un bun tovarăș.
- Cătatul în coarne face să crească noi coarne.
- Omul care așteaptă nu este ca stîlpul, ci ca arcul.
- Vecia are totuși o margine : spre noi.
- Miră-te de orice lucru pe care-l faci că nu l-ai făcut mai bine.
- Cînd desfaci un mecanism complicat, la refacere trebuie să-l reinventezi un pic.
- Să nu-i urezi cuiva ca visurile să-i fie vise.
- Invidiosul se interesează de altul mai mult decît se interesează de sine însuși.
- Dacă crezi în dragoste, încearcă să n-o pui la încercare.
- Promenada e visul mărșăluitorului.
- „N-am auzit stopul !" se scuza un surd.
- Taina este ceva păstrat. Misterul ceva ce se păstrează singur
- S-ar putea să faci cuiva mai multă plăcere descriind defectele tale decît elogiind calitățile lui.
- Și în iubire creierul este mai important decît inima.
- Lenea ăstuia bagă plastilină în oțel.
- Într-o zi, creierul mic a vrut să devină creier mare și... și-a pierdut echilibrul.
- Justețea unei gîndiri nu este direct proporțională cu convingerea pe care o avem despre ea.
- Norocul este mai drept decît nenorocul ?
- La început, ca mieii ; apoi, ca leii !
- Timpul „crește" cînd... trece.
- Vorba goală e ca și curcubeul care nu colorează nimic.
- Ce păcat că noi avem aceeași viteză pe care o are timpul !
- Orice umor ascunde în el o mică dramă.
- — Ai ceva bani ?
  — Am, dar de ce mă-ntrebi ?
  — Am nevoie pentru o treabă.
  — La revedere atunci, și-ți urez succes.

- — Tii, ce-a crescut copilul tău!
  — Nu-i copilul meu.
  — Cum nu-i copilul tău, te-ai scrîntit?
  — De cînd a crescut... nu-l mai recunosc.

- Nedumerirea unui arbitru: De unde vorba: „Cînd doi se ceartă al treilea cîştigă?"

- — I-am cerut mîna şi m-a refuzat.
  — De ce?
  — Zicea că numai dacă o iau în căsătorie.

- — Ai avut vreodată presimţiri?
  — Foarte rar. Mai des am avut nesimţiri.

- — Eşti lipsit de noroc.
  — Da, am avut norocul ăsta.

- Liniştea mării este ca somnul tigrului.

- Dacă nu se face castel peste castel, de ce se clădeşte iluzie peste iluzie?

- Chiar şi în cea mai frumoasă haină gaura este aceea care se remarcă.

- Frumuseţea cascadei este susţinută de o surpătură de teren.

- Din păcate, părul alb arată mai întîi vîrsta.

- Dorinţa încalecă realitatea, dar o scapă de multe ori de sub picioare.

- Există tîmpiţi care nu deschid gura bine; există însă tîmpiţi care nu închid gura bine.

- — Ce-ai văzut în străinătate?
  — Foarte mulţi străini.
  — Cum ţi-ai dat seama?
  — Îi cunoşteam după faptul că nu-i cunosc!

- — Bună seara!
  — Bună seara!
  — Mă bucur că încuviinţaţi ce vă spun.

- Dacă vei trece drumul umblînd în mîini, nici o maşină nu va da peste tine.

- Omul generos e ca o curea de transmisie de la „uman" la „umanitate".

- Cînd ai bani e de trei ori mai frumos afară, chiar dacă plouă.

- Joacă la loterie, așteptîndu-ți... rîndul.
- Omul poate include în comportamentul lui toată zoologia.
- Păcatele trec, păcătosul rămîne.
- Griul cimpurilor hrănește stomacul poeților ; iarba cîmpiilor le hrănește mintea.
- Jarul e bătrînul lemnului. Ehei, dacă ar fi așa și la om!
- Mai bine să te umfli în pene decît în grăsime, dar ce te faci dacă te umfli în amîndouă ? !
- Creierul este singurul organ denumit de el însuși.
- Cea mai înrăită obișnuință este obișnuința cu binele.
- Cînd riști, să nu mergi la hazard !
- Nu poți să crezi în nemurire fără să crezi în moarte, ceea ce face greu să mai crezi în nemurire.
- Ai discernămîntul să nu faci sacrificii inutile.
- Cînd educi pe cineva, lasă-l să acționeze singur dacă nu are neapărată nevoie de tine.
- Scrisorile se complectează în post-scriptum : oamenii se complectează în post mortem.
- Dacă ai crede orice n-ai mai avea în ce crede, fiind sigur de toate.
- Vîntul care bate slab, deși este foarte plăcut, nu este citat meteorologic.
- Ecoul aplauzelor rămîne mai puțin decît ecoul huiduielilor.
- Omul leneș, în loc să sfirîie, pîrîie.
- Cine invidiază pe altul n-are pentru ce se invidia pe sine.
- Aroganța este o îndrăzneală prost motivată.
- Ceea ce are nevoie de o mare doză de încredere are bază puțină.
- Fericirea e de aur, mulțumirea e de diamant.
- Încrede-te în fericire, dar nu cînd o ai.
- Iubește dreptatea cînd o împarți, nu cînd o ceri.
- Mă sperie privirile altora în care mă văd pe mine.

- Se cheamă comoară cînd o scoţi din pămînt, nu cînd o îngropi.

- Nu sfida neşansa.

- Vai de acela pentru care toate filele de calendar au aceeaşi valoare.

- Viaţa este luptă, nu patinaj.

- Voinţa creşte udată de fapte.

- Actele de voinţă au o doză de suferinţă, ca şi naşterea.

- Înţepind, albina îşi apără doar îndoielnic viaţa, căci moare cu certitudine.

- „Lungul nasului“ nu este lungimea nasului.

- „Victorie, mamă, în sfîrşit am rămas repetent!“ — strigă un corigent întorcîndu-se de la examen.

- Chiorul s-ar consola să fie măcar ciclop.

- Caracatiţa ar fi mai grozavă dacă ar avea şi picioare ?

- Natura s-a făcut pe ea însăşi, dar o frumuseţe „naturală“ nu se face singură.

- Basmele sînt poveşti mai coapte. Poveştile sînt minciuni mai curate. Minciunile sînt basme mărunte. Adevărul este cel mai frumos basm.

Cronică (en passant fantastică) a șahului

de EMANUEL REICHER

XVIII.

Prometeii eșichierului

Paginile cronicii noastre au descris cititorului căile străbătute de jocul de șah pentru a ajunge la forma sa complexă de la începutul secolului XX și l-au ajutat să înțeleagă treptat mecanismul ascuns care generează diferitele modalități de creație ale marilor maeștri.

Adepți ai tuturor stilurilor ne-au demonstrat multitudinea formelor în care pot fi construite partidele (a căror perindare prin arena marilor turniruri reprezintă de fapt istoria vie a șahului).

În „războiul" cu Steinitz și continuatorii școlii sale s-a constituit un front larg din care au făcut parte șahiști de toate nuanțele, de la cei mai „puri" romantici, ostili rigidității poziționale, la cei mai înverșunați „structuraliști", potrivnici aventurii combinative, linia de luptă avînd în mijlocul ei pe exponenții integralismului.

În galeria marilor figuri ale primelor decenii din veacul nostru un loc aparte l-au avut un grup de jucători care, dezvoltînd principiile elaborate pînă la ei, au promovat idei revoluționare. Prin aportul lor la evoluția șahului și prin performanțele obținute, ei și-au depășit condiția de „zei minori" și trebuie considerați veritabili prometei răzvrătiți împotriva oricărei absolutizări ; apariția acestora coincide în mod tulburător cu triumful ideilor relativiste în fizică.

Capitolul prometeilor va începe cu fondatorul școlii, denumită mai tîrziu „hipermodernă", *Aron Nimzovici* (1886-1935). Originar din Riga, și-a făcut studiile universitare la Heidelberg și Berlin, unde a participat la numeroase concursuri, fără a obține încă de la început rezultate superioare.

Am selecționat din palmaresul său : locul I la München-1906, locul II-III la San Sebastian-1906, la egalitate cu Spielmann și înaintea lui Tarrasch, Marshall, Duras, locul I-II cu Alchin la turneul maeștrilor de la Petersburg (1913-1914), ter-

minînd la egalitate și meciul de baraj pentru locul I, locul I la Copenhaga-1923, locul I-II la Marianské Lázně-1925, locul I la Dresda-1926, locul I la Hanovra-1926, locul III, după Capablanca și Alehin, la New-York-1927, locul II, după Alehin, la Londra-1927, locul II la Berlin-1928, după Capablanca, dar înaintea lui Spielmann, Tartakower, Réti, Rubinstein, Marshall, locul I la Frankfurt-1930, locul II la San Remo-1930, după Alehin, dar înaintea lui Rubintein, Bogoliubow, Vidmar, Spielmann, locul I la Copenhaga-1933.

Cel mai important succes al său l-a constituit victoria în marele concurs de la Karlovy-Vary (1929), socotit un „turneu al candidaților" la titlul mondial, cîștigătorul urmînd a primi dreptul la un meci cu Alehin. Clasamentul a fost următorul : I — Nimzovici, II-III — Capablanca și Spielmann, IV — Rubinstein, V-VII — Becker, Vidmar, Euwe, VIII-IX — Bogoliubow și Grünfeld.

Din păcate, primul clasat nu și-a putut valorifica drepturile, nereușind să depășească „zidul de aur" al celor 10 000 de dolari ceruți pentru organizrea disputei cu campionul lumii. Cronica noastră este lipsită astfel de posibilitatea aprecierii rezultatului unei confruntări directe între jocul lui Alehin, aflat într-un moment de vîrf al carierei sale, și ideile inovatoare ale lui Nimzovici. Punctajele turneelor nu pot fi considerate un criteriu unic al duelului dintre concepțiile lor, întrucît chiar Alehin a spus : „trebuie recunoscut faptul că, în luptă cu adversari egali, Nimzovici va avea întotdeauna căderi din piscurile cele mai înalte, pentru ca apoi să aibă noi ascensiuni. Este destul de greu de închipuit să-și schimbe radical personalitatea șahistă, căreia îi datorează realizări excepționale combinative și poziționale, dar și unele insuccese sportive".

Din bogata creație teoretică a lui Nimzovici expusă în lucrările : „Blocada" (1925), „Sistemul meu" (1925) și „Sistemul meu în practică" (1929), ne vom opri doar asupra ideii blocadei, pentru influența puternică pe care o va avea asupra unui număr însemnat de jucători. Planul de joc prevede ca, prin manevre specifice, să se obțină — îndeosebi cu ajutorul ofițerilor — fixarea pionilor inamici pe acele cîmpuri unde sînt în pericol de a fi atacați. Piesele adverse, nevoite să apere pionii amenințați, ajung cu timpul să fie angajate total în situația de simple anexe ale unor structuri rigide și își pierd și ele libertatea de mișcare. S-a obținut astfel o paralizare a forțelor vrăjmașe de care se poate profita prin puternice atacuri și combinații bazate pe dinamica intimă a configurației figurilor.

Nimzovici a intuit în mod genial ideea potențialului ascuns din pozițiile „strînse" și germenii contraatacului și ai loviturilor tactice pe care acestea le conțin, reușind astfel să ajungă un veritabil integralist. Analiza partidelor sale relevă o imensă capacitate de organizare a jocului conform acestei strategii, pe care o vom mai întîlni la Alehin, Botvinnik, Smîslov și, mai ales, la Petrosian.

Dar și un spirit mereu creator și inovator se poate dovedi pînă la urmă unilateral și deci vulnerabil, atunci cînd este vorba de o luptă. Tartakower

a dat dovadă de multă profunzime şi luciditate scriind : „Cu totul depărtat de ideea oricărui şablon a fost eroul fanteziei — Nimzovici. El avea un talent original, diferit mult de cei din jurul său, dar, din păcate, cu timpul, fantezia sa a devenit ceva obişnuit. Lucrul cel mai periculos pentru un luptător, căci devine uşor descifrabil de către parteneri, este să fie conservator în maniera de joc".

Variantele teoretice care poartă numele lui Nimzovici îşi păstrează mereu actualitatea, „apărarea Nimzovici" împotriva gambitului damei fiind una dintre deschiderile cele mai des întîlnite în marile turnee.

În condiţiile în care tehnica şi capacitatea de analiză a teoreticienilor au evoluat atît de mult — mai ales în ultimii 20 de ani —, persistenţa inovaţiilor sale dovedeşte o dată mai mult valoarea ridicată a fondului de idei cuprins în ele.

Şcoala „hipermodernă" a căpătat un aspect diversificat şi multilateral odată cu apariţia lui *Richard Réti* (1889-1929), cel care a lansat celebra sfidare : „nu mă interesează regulile în şah, ci numai excepţiile !"

De origine cehă, a debutat în concursuri la Viena, unde s-a făcut remarcat încă de la vîrsta de 19 ani. Cele mai bune rezultate obţinute au fost locul I în turneul principal la Viena în 1908 şi 1909, locul II la Budapesta-1913, locul I la Göteborg-1920, înaintea lui Rubinstein şi Bogoliubow, locul I la Viena-1920, locul I la Amsterdam-1920, locul I-II la Teplitz-1922, la egalitate cu Spielmann şi înaintea lui Grünfeld, Tartakower şi Rubinstein, locul II la Ostrava-1923 după Lasker, dar înaintea lui Grünfeld, Tartakower şi Euwe, locul I la Viena-1928, locul I la Hissen-1928, locul I la Stokholm-1928, locul I-II la Brno-1928.

Şi-a dăruit întrega viaţă unei activităţi şahiste de o intensitate fără precedent. În numai două decenii — a murit la 40 de ani răpus de o boală năprasnică — a participat la 50 de concursuri internaţionale, a disputat 9 meciuri, a susţinut un impresionant număr de simultane oarbe, dintre care unul record cu 29 de adversari, a scris numeroase articole şi lucrări teoretice şi a compus studii de final, unele rămase pentru totdeauna în antologia genului.

Pentru cronica noastră, mai important decît rezultatele sportive este prodigiosul travaliu teoretic, care, în esenţă, a fost consemnat în broşura lui apărută în anul 1922 : „Idei noi în şah".

Ocupîndu-se cu studiul poziţiilor semiînchise — „nefixate", cum le-a denumit el — a expus sisteme de dezvoltare care nu respectă vechiul principiu al ocupării cîmpurilor centrale cu ajutorul pionilor, ci pe acela enunţat prima oară de Nimzovici : controlul centrului prin acţiunea ofiţeri-

lor. Spre deosebire de predecesorul său, care a investigat îndeosebi jocul negrului, Réti a extins această strategie și pentru alb, iar debutul 1. Cg1-f3 (sistemul Réti) constituie și astăzi una dintre armele cele mai de temut în mîinile marilor maeștri. Partidele începute în acest mod capătă adesea amprenta unei lupte ținute necontenit sub amenințarea exploziei unor bombe cu efect întîrziat, datorită manevrelor prin care sînt concentrate în anumite puncte puternice forțe ce acționează exact la momentul potrivit. Tartakower va observa spiritual că „o mutare liniștită poate avea cîteodată și efectul unui cutremur de pămînt".

Între jocul combinativ și cel pozițional este realizat astfel începutul unei noi forme de sinteză, caracterizată prin aprecierea cît mai precisă a potențialului fiecărei poziții și utilizarea lui în conjuncturile de maximă eficiență și surpriză. Necesitatea spiritului creator în aplicarea în practică a noilor idei a fost subliniată de Réti astfel: „În epoca lui Anderssen fantezia era considerată mai importantă decît un pion în plus, iar mai tîrziu Steinitz a afirmat contrariul. Noi socotim că fantezia este necesară întotdeauna, iar pionul în plus numai cîteodată".

Alehin a fost unul dintre primii șahiști care a înțeles noile idei și a căutat să li se adapteze. El a recunoscut că „Réti era adesea uluitor prin planurile lui cu totul neașteptate".

Creații importante ale unora dintre marii jucători contemporani, ca: Smîslov, Portisch, Larsen și, în special, Fischer, își au originea în dezvoltarea și perfecționarea strategiei izvorîte din ideile hipermodernilor, idei care, îndărătul unui calm aparent, ascundeau furtunile pustiitoare ce aveau să urmeze.

Una dintre cele mai populare și originale figuri din istoria eșichierului a fost *Xavier Tartakower* (1887—1956). Timp de patru decenii a desfășurat o activitate multilaterală nu numai ca jucător de prim rang și inovator al teoriei deschiderilor, ci și ca autor de manuale și cărți despre șah sau ca neobosit și talentat ziarist.

Dintre rezultatele lui sînt de semnalat: locul II atît la Viena cît și la Budapesta (1913), locul II la Baden-Baden (1914), locul II la Viena—1917, locul I—II la Viena—1920, locul II la Haga—1921, locul I la Viena—1923, locul I la Hastings (1926—1927), locul I—II la Londra—1927, locul I la Hastings (1927—1928), locul I la Nisa—1930, locul I la Liège—1930, locul II la Paris—1933, locul I—III la Barcelona—1934, locul I la Lodz—1935. A cîștigat meciuri la Spielmann (1913), la Réti (1914, 1918, 1920) și la Lilienthal (1933).

Membru al școlii numită chiar de el „hipermodernă", a mers pe

linia ei atît de originală, creînd variante de deschideri jucate adesea și astăzi în turneele internaționale. Trebuie reținută și această latură a personalității sale, pentru că el este mai cunoscut și mai apreciat pentru activitatea-i publicistică.

În sensul atracției pe care cele scrise de Tartakower au exercitat-o asupra șahiștilor din epoca lui și de mai tîrziu sînt elocvente opiniile lui Flohr publicate într-un articol apărut în anul 1972 cu titlul: *„Un clasic al literaturii șahiste"*.

Cităm: „Cine poate fi considerat cel mai mare șahist al tuturor timpurilor? La această întrebare răspunsurile pot fi diferite: Alehin, Capablanca, Lasker, Morphy. Însă la întrebarea: Cine a scris cel mai bine despre șah? răspunsul nu poate fi decît unul: Tartakower!" Și mai departe: „De ce a scris el atît de bine? Foarte simplu: avea un talent colosal, spirit de observație dezvoltat și simț al umorului".

Sînt întrebat adesecori chiar și de către jucători de turneu despre originea denumirilor unor sisteme sau ale unor variante de început. Puțini sînt aceia care cunosc faptul că unele dintre ele îl au drept naș pe Tartakower, ca de exemplu: deschiderea indiana nouă, indiana veche.* Acceptarea unanimă a acestor nume ciudate se datorează numai popularității autorului acestei nomenclaturi care șochează imaginația, dar care, practic, n-au nici o legătură cu mutările în sine.

Felul său neobișnuit de a se exprima a dat culoare unor banale indicații de strategie și de tactică, făcîndu-le accesibile și cunoscute unor cercuri largi de cititori. „Prin capitulare încă n-a fost salvată nici o partidă", scrie el și-și completează „axioma" povestind o întîmplare: „Odată, într-o partidă cu mine, Alehin a întrerupt-o într-o poziție clar pierdută, și toată lumea credea că nu se va mai prezenta la reluare. Alehin s-a prezentat totuși, ba chiar cu 15 minute înainte de ora fixată, a așteptat deschiderea plicului, iar apoi a cedat". Și Tartakower conchide: „Alehin a procedat just; el s-a convins că n-am murit, că nu m-am îmbolnăvit, și nici n-am plecat!" Iată un mod sugestiv de a recomanda însușirea spiritului de luptă și a deprinderii de a opune o rezistență cît mai mare oricărui adversar!

Tartakower și-a cucerit o binemeritată faimă prin aforismele sale. Voi reproduce cîteva dintre cele mai puțin cunoscute: „Șahul este o luptă dusă în special împotriva propriilor greșeli"; „O coloană deschisă se aseamănă adesea cu o rană deschisă"; „Jocul de șah înnobilează omul, deoarece este bogat în decepții"; „Drumul spre victorie poate fi plin de înfrîngeri parțiale".

Biografia lui Tartakower prezintă o desfășurare inedită. S-a născut în Rusia, la Rostov pe Don, și-a terminat studiile în

* Amuzat de giumbușlucurile excentrice ale unor maimuțe din zoo-ul parizian, Tartakower și-a început partida pe care tocmai o juca într-un turneu, făcînd mutarea și ea... ex-centrică: 1. b2—b4. Apoi, fără nici un scrupul filologic, a denumit această deschidere: urangutan. Cu alt prilej, conturul lanțului de pioni negri dintr-o poziție a sicilienei (dispuși pe cîmpurile h7—g6—f7—e7—d6) i-a sugerat coada unui dragon, de unde și numele uneia dintre schemele de apărare des întîlnite chiar în turneele actuale: varianta dragonului.

drept la Viena, aproapte toată viața și-a petrecut-o la Paris. iar la Olimpiade a reprezentat de trei ori... Polonia. Nu și-a schimbat niciodată locuința în care a trăit în Franța și a fost caracterizat de prietenul său Flohr drept „bun și blînd, în stare să dea tot ce are celor din jur“. Pasionat al jocurilor de noroc, în special al ruletei, fire de boem, a dus toată viața lipsă de bani. După un insucces la cazino, se închidea în cameră și... scria o nouă carte! În timpul celui de-al doilea război mondial a fost un remarcabil luptător în rezistența franceză, cunoscut sub numele conspirativ de locotenent Cartier.

A jucat șah așa cum îi dicta caracterul: iubind riscul. Multe dintre partidele disputate sugerează avîntarea pe căi bizare, greu de apreciat și cu variante uneori aproape imposibil de calculat pînă la capăt, anticipînd astfel elementele esențiale ale creației unuia dintre marii campioni contemporani *Mihail Tal.* Stilul său a fost rezultanta influențelor conjugate ale noilor idei strategice, ale muncii teoretice de analizator, ale imensei sale culturi șahiste, ale spiritului său temerar, îmbinat cu simțul umorului, ale unei sensibilități practice din care a răzbătut mereu puternica-i înclinație către malițiozitate.

Așa-numita „epocă de aur“ a șahului din primele patru decenii ale secolului XX avea nevoie de un cronicar al ei, și Tartakower s-a născut și a trăit la timp pentru a juca cu „brio“ acest rol. Cîți nu și-ar dori astăzi să-i fie urmași!

Efim Bogoliubow (1889-1952) a fost unul dintre pretendenții la titlul suprem în epoca dintre cele două războaie mondiale. Au existat comentatori și istorici șahiști care au scris mult despre „întîmplarea“ datorită căreia a ajuns challenger, și anume dorința lui Alehin de a evita un meci cu Capablanca. Rezultatele obținute însă de Bogoliubow, din care vom arăta cititorului o parte, contrazic ideea „pretextului“ și confirmă drepturile sale legitime. Astfel a ocupat locul I la Berlin-1919, locul I la Stockholm (1919 și 1920), locul I la Kiel-1921, locul I la Pystyan-1922, înaintea lui Alehin și Spielmann, locul I-III la Karlovy-Vary (1933). În 1925 a făcut să explodeze o adevărată „bombă“ în lumea șahistă. Iată clasamentul turneului de la Moscova din acel an: I. Bogoliubow: $15^1/_2$ puncte, II. Lasker: 14 puncte, III. Capablanca: $13^1/_2$ puncte, IV. Marshall: $12^1/_2$ puncte, V. Tartakower: $12^1/_2$ puncte, VI-VII. Torre și Réti: 12 puncte, printre nepremiați numărîndu-se Grünfeld, Rubinstein și Spielmann! Au urmat locul I la Berlin-1926, locul I la Hamburg-1927, locul I la Kissingen-1928, locul I la Berlin-1928, locul II la Bled-1931.

A manifestat o preferință vădită pentru pozițiile ascuțite, cu posibilități de atac și combinații, dovedind în plus față de predecesorii săi romantici mai mult realism și iscusință în rezolvarea problemelor poziționale. În cele două meciuri pierdute la campionul lumii, cu scorurile categorice : +5 ; —11 : =9 (1929) și +3 ; —8 : =15 (1934), Bogoliubow a fost dominat net de un adversar care i-a fost superior chiar și în acele partide a căror structură era întru totul favorabilă combinațiilor și atacurilor. Alehin a dovedit însă încă o dată cu acest prilej că era nu numai un jucător complect, ci și că stăpînea la un nivel înalt armele teoretice la a căror promovare rivalul său adusese o contribuție însemnată.

Ernest Grünfeld (1893-1962) a fost unul dintre primii tineri maeștri care au „protestat" — prin modul lor de a duce lupta șahistă — împotriva dogmelor școlii lui Tarrasch. Dintre rezultatele sale remarcăm : locul I-II la Viena-1920, locul II, după Alehin, la Budapesta-1921, meci cu Tartakower (1922) : +1 ; —1 ; =4, locul I, înaintea lui Alehin, la Margate-1923, locul I la Frankfurt-1923, locul I la Merano-1924, înaintea lui Spielmann și Rubinstein, locul II la Viena-1926, locul I-II la Viena-1928, locul II la Viena-1932, locul I la Ostrava-1933. A fost adept al unui joc pozițional activ, caracterizat prin tendința de a menține într-o tensiune continuă partida, prin amenințări variate și subtile. Reputat teoretician încă din tinerețe, a elaborat una dintre cele mai redutabile apărări împotriva gambitului damei. Ideile sale de contraatac cu ajutorul figurilor asupra centrului format din pioni s-au dovedit atît de viabile, încît astăzi nu există turneu important în care să nu întîlnim „apărarea Grünfeld".

Milan Vidmar (1885-1962), unul dintre fondatorii puternicii școli iugoslave, s-a impus în primele locuri ale ierarhiei epocii prin rezultate ca : locul I la Göteborg-1909, locul I-II la San Sebastian-1911, locul II, după Alehin, la Mannheim-1914, locul I la Viena-1917, locul I-II cu Alehin la Hastings (1925-1926), locul II, după Capablanca, la Hastings (1929-1930), locul II-III la Liubliana (1945-1946), locul I la Basel-1952. Autor a numeroase cărți și articole de specialitate, a fost și un apreciat arbitru internațional, fiind solicitat în această calitate să conducă meci-turneul pentru desemnarea campionului lumii din anul 1948.

Stilul său care îmbina jocul pozițional cu spectaculoase lovituri tactice manifesta o tendință evidentă către un joc complect și a avut o puternică influență în modelarea șahiștilor din țara sa.

Ce i-a lipsit lui *Akiba Rubinstein* (1882-1961) pentru a fi unul dintre campionii lumii? Răspunsurile pot fi variate şi, probabil, Alehin se afla aproape de adevăr cînd remarca „subaprecierea importanţei factorilor psihologici în lupta şahistă".

Ceea ce este însă sigur trebuie spus clar: nu i s-a dat niciodată prilejul să dispute o întîlnire pentru titlul suprem, deşi palmaresul său îi dădea drepturi justificate la această probă decisivă.

Am selecţionat cîteva dintre performanţele lui: locul I, înaintea lui Marshall, la Lodz-1906, locul I la al V-lea campionat al Rusiei (1907), locul I-II la Ostende-1907, la egalitate cu Bernstein, înaintea lui Nimzovici, Mieses, Teichmann, Duras, Spielmann, locul I la Karlsbad-1907, înaintea lui Maróczy, Nimzovici, Schlechter, Vidmar, Duras, Teichmann, Marshall, locul I-II, la egalitate cu Lasker, la Petersburg-1909, înaintea lui Duras, Spielmann, Bernstein, Teichmann, Schlechter, Mieses, Tartakower, Vidmar, locul II-III, după Teichmann, la Karlsbad-1909, la egalitate cu Schlechter şi înaintea lui Marshall, Nimzovici, Vidmar, Alehin, Duras, Tartakower, Spielmann, locul I la San Sebastian-1912, înaintea lui Nimzovici, Spielmann, Tarrasch, Marshall, locul I la Pystyan-1912, înaintea lui Spielmann, Marshall, Duras, Teichmann, Schlechter, locul I-II la Breslau-1912, la egalitate cu Duras, înaintea lui Teichmann, Tarrasch, Schlechter, Marshall, Spielmann, locul II la Göteborg-1920, locul I la Viena-1922, înaintea lui Tartakower, Alehin, Marshall, Tarrasch, locul II, după Alehin, la Baden-Baden (1925), înaintea lui Sämish, Bogoliubow, Marshall, Tartakower, Grünfeld, Nimzovici, locul I-II la Mariánské Lázně. A cîştigat meciuri la Salwe, fondatorul şcolii poloneze din Lodz (de unde s-a ridicat şi Rubinstein), la Mieses, Marshall, Teichmann, Schlechter şi Bogoliubow.

Am insistat asupra acestui palmares spre a dovedi ce pierdere imensă a suferit şahul prin faptul că Rubinstein a fost împiedicat să lupte pentru consacrarea supremă, cînd mulţi dintre învinşii săi au avut totuşi această satisfacţie. Într-adevăr, pe lîngă indiscutabila lui superioritate ca jucător — chiar faţă de prometei! —, Rubinstein a dezvăluit o viziune singulară asupra structurii şahului.

Lasker scrie în legătură cu aceasta: „Rubinstein este primul maestru care a acordat atenţie tensiunii ce apare prin atacul reciproc al pionilor adverşi aflaţi în contact. El a arătat că structura în faza de început a partidei şi transformările ei ulterioare îşi găsesc explicaţia tocmai în această tensiune".

Cît de departe am ajuns faţă de teoriile vechi! Un salt asemănător acelui făcut de la cunoaşterea forţelor electrostatice

pînă la utilizarea industrială a electricității. Philidor a explicat importanța pionilor, Steinitz a arătat cum trebuie ei să lupte, dar viață independentă, adevărat, au primit-o abia prin Rubinstein.

Poate tocmai de aceea el a fost și unul dintre cei mai redutabili jucători de final ai tuturor timpurilor. Dar și în această direcție el are o contribuție inedită, după cum ne arată și Nimzovici : „Stilul de joc al lui Rubinstein este unic, inimitabil. Meritul său nu se mărginește nicidecum la virtuozitatea cu care conduce sfîrșitul partidelor. Trăsătura lui caracteristică o consider realizarea colosală a unui plan îndepărtat, ce-i slujește drept punte logică între deschidere și final“.

Un exemplu aproape de domeniul fantasticului îl constituie în această direcție întîlnirea lui cu Lasker la turneul de la Petersburg-1909, unde au împărțit locurile I și II. La mutarea a 17-a, deci imediat după deschidere, Rubinstein a început o combinație care, după șase mutări, a dus forțat la un final de turnuri și pioni, pe care — împotriva celei mai bune apărări ! — l-a cîștigat magistral la mișcarea a 40-a !

Influența acestei concepții este evidentă în multe dintre partidele unor mari jucători, ca Lasker, Capablanca, Alehin, Botvinnik, și constituie, cred eu, forța principală a lui Smîslov. Dealtfel, și realizări cunoscute ale lui Fischer în deschiderea spaniolă, variantă denumită „a schimbului“, poartă vădit amprenta acestei filiațiuni.

Rubinstein este acela care a evidențiat cel mai convingător legătura intimă, indisolubilă dintre toate fazele partidei, idee care, după cum vom vedea, a determinat un progres decisiv în șahul contemporan.

(CONTINUAREA ÎN NUMĂRUL VIITOR)

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii“

2
0

1
2

prelucrare
&
editor
Costin Teo Graur

i.m. Pompilu

Au scanat, corectat, prelucrat.

Ceea ce nu au fost în stare redacțiile Știință și tehnică
sau cei care au dat să continue CPSF, au reușit, cu multă dăruire,
muncă și cheltuială, acești entuziaști.

Lor trebuie să le mulțumim pentru că avem acum posibilitatea
să (re)citim legendara Colecție.

clandher
flash_gordon
svilgheorghe
krokodyllu
progressivefan3
car_deva
coollo
fractalus
panionios
nid68
un anonim (RK)
Gyuri
hunyade
dl. Dan Lăzărescu
Cilly Willy
fizikant
Doru Filip
connieG

(dacă este omis cineva, vă rog un email și reparăm greșeala!)

APRILIE 1973

Prețul 1 LEU | 41 007